



С.А. Крушинський,
аспірант
(Академія адвокатури України)
(Науковий керівник доцент О.П. Кучинська)

Поняття та місце подання доказів у структурі кримінально-процесуального доказування

Ключові слова: елементи доказування, збирання доказів, кримінально-процесуальне доказування, подання доказів.

Найважливішим напрямом у вирішенні завдання формування правової держави є чітка та детальна регламентація суспільних, зокрема, і кримінально-процесуальних відносин в сучасному законодавстві. Неповнота правової регламентації дає можливість різного трактування окремих положень закону, що створює передумови для порушення його вимог.

Подання доказів у порядку ч. 2 ст. 66 КПК України може служити прикладом непослідовної нормотворчості — крім загального дозволу (права) на подання доказів, жодних інших конкретних вказівок щодо процедури його реалізації кримінально-процесуальний закон не містить. Процесуальна наука також не виробила єдиного підходу до питання про юридичну природу, суб'єктів подання доказів, місце цієї діяльності в структурі кримінально-процесуального доказування, доказові матеріали, що можуть бути подані, стадії процесу, на яких можливе подання доказів, процесуальну форму, яка б забезпечувала найбільш ефективну реалізацію права на подання доказів.

Розробку окремих теоретичних та практичних аспектів подання доказів здійснювали В.Д. Арсен'єв, Д.І. Бедняков, М.А. Громов, В.І. Діденко, Е.А. Доля, М.І. Капінус, Л.М. Карнеєва, Л.Д. Кокорєв, Т.Х. Кондратьєва, М.П. Кузнецов, О.Р. Ла-

рін, П.А. Лупинська, В.А. Пономаренков, М.С. Строгович, В.І. Федоров, С.А. Шейфер та інші дослідники. Разом з тим в українській науці кримінального процесу досі відсутнє комплексне дослідження проблем подання доказів у кримінальних справах.

Метою цієї статті є здійснення теоретичного аналізу поняття, сутності подання доказів, вирішення питання про його правову природу та місце у структурі кримінально-процесуального доказування.

Перед розглядом питання про місце подання доказів у структурі процесу доказування необхідно проаналізувати зміст досить широкого поняття доказування, тобто визначити, з яких елементів воно складається, оскільки це поняття в кримінально-процесуальній літературі тлумачиться неоднозначно.

Так, М.Л. Шифман з цього приводу зазначав, що для того, щоб факт як об'єктивна реальність, яка має відношення до справи, міг бути використаний в цілях правосуддя, потрібно, щоб цей факт став доказом в кримінально-процесуальному сенсі, тобто необхідно виявити цей факт, процесуально його закріпити, перевірити суб'єктивну і об'єктивну достовірність і оцінити його [14, 8].

В.Д. Арсен'єв висловив думку, що доказування — це регульована в певних межах кримінально-процесуальним за-

коном діяльність суду, прокурора та інших органів і осіб по збиранню, дослідженню та оцінці доказів в цілях встановлення фактичних обставин у кримінальній справі. При цьому елементами доказування є: отримання (збирання і подання) доказів; дослідження (перевірка) доказів; оцінка доказів [2, 14–15].

На думку Ф.М. Фаткулліна, доказування включає: висунення версій; збирання доказів та їх джерел; перевірку зібраних доказів та їх джерел; оцінку наявних засобів доказування у справі; обґрунтування відповідних висновків по справі. Виходячи з цього, він вважає, що доказування у кримінальному процесі — це процесуальна діяльність вказаних в законі органів та осіб, що полягає у визначенні можливих слідчих версій, у збиранні, перевірці та оцінці доказів і їх джерел за цією версією, а також в обґрунтуванні достовірних висновків для встановлення об'єктивної істини по справі [10, 14].

3.3. Зінатуллін також висловив думку, що можливими елементами кримінально-процесуального доказування виступають: побудова і динамічний розвиток слідчих (судових) версій; збирання доказів і їх дослідження по кожній з можливих версій; дослідження (перевірка) зібраних доказів та їх джерел; оцінка наявних засобів доказування (доказів, їх джерел та способів отримання і використання); формування і обґрунтування достовірних висновків і рішень по справі [4, 22].

Є.Г. Коваленко окремо виділяє та аналізує такі елементи доказування: виявлення доказів; збирання доказів; закріплення доказів; дослідження і перевірка доказів; оцінка доказів [6, 93–94].

С.М. Стахівський запропонував визначати кримінально-процесуальне доказування як передбачену законом діяльність суб'єктів кримінального процесу по збиранню (формуванню), перевірці й оцінці доказів та їх процесуальних джерел, прийнятті на цій основі певних процесуальних рішень і наведенні аргументів для їх обґрунтування (мотивації) [8, 12].

Такі, у загальних рисах, погляди вчених на суть доказування в кримінально-

му процесі. Не аналізуючи детально ці думки, оскільки такий аналіз виходить за рамки даного дослідження, відзначимо наступне. Видається логічним виділяти у структурі процесу доказування три елементи: 1) збирання доказів; 2) перевірку доказів; 3) оцінку доказів. У зв'язку з цим пропонуємо наступне визначення доказування: кримінально-процесуальне доказування — це передбачена кримінально-процесуальним законом діяльність органів дізнання, досудового слідства, прокурора, суду та інших учасників процесу по збиранню, перевірці й оцінці доказів та їх процесуальних джерел, що здійснюється з метою прийняття законних та обґрунтованих процесуальних рішень, встановлення істини по кримінальній справі і вирішення усіх завдань кримінального судочинства.

Переважає більшість вчених-процесуалістів початковим елементом процесу доказування у кримінальних справах визначає збирання доказів. За законом (ст. 66 КПК України) особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор і суд в справах, які перебувають в їх провадженні, вправі викликати в порядку, встановленому КПК, будь-яких осіб як свідків і як потерпілих для допиту або як експертів для дачі висновків; вимагати від підприємств, установ, організацій, посадових осіб і громадян пред'явлення предметів і документів, які можуть встановити необхідні в справі фактичні дані; вимагати проведення ревізій, вимагати від банків інформацію, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб у порядку та обсязі, встановлених Законом України «Про банки і банківську діяльність». Виконання цих вимог є обов'язковим для всіх громадян, підприємств, установ і організацій. Докази можуть бути подані підозрюваним, обвинуваченим, його захисником, обвинувачем, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем і їх представниками, а також будь-якими громадянами, підприємствами, установами і організаціями. У передбачених законом випадках особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор і суд в справах, які перебувають в їх про-

вадженні, вправі доручити підрозділам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, провести оперативно-розшукові заходи чи використати засоби для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі.

Таким чином, аналізуючи вказану норму КПК України, усі способи збирання доказів слід поділити на дві групи: 1) провадження слідчих дій; 2) провадження інших процесуальних дій (витребування предметів і документів; вимоги про проведення ревізій і перевірок; одержання доказів, поданих учасниками процесу; доручення провести оперативно-розшукові заходи тощо). На стадії судового розгляду кримінальної справи докази також можуть збиратися шляхом проведення судових дій.

У зв'язку з цим не можна визнати правильним твердження окремих авторів про те, що єдиним законним способом отримання доказів у кримінальній справі є слідчі та судові дії, вичерпний перелік яких передбачений законодавством; що «інші процесуальні дії» здійснюються не окрім, а в рамках відповідних слідчих дій: виїмки (наприклад, у випадках подання їх учасниками процесу) або огляду (наприклад, якщо витребуваний документ має ознаки речового доказу), або допиту (наприклад, якщо особа заявляє про те, що їй відомі істотні обставини справи) тощо [3, 111–112]; що витребування від організацій і громадян предметів та документів, провадження ревізій на вимогу органів розслідування, прокурора і суду, подання доказів учасниками процесу, організаціями і громадянами є різновидом слідчих і судових дій [3, 219].

Серед інших процесуальних дій як способів збирання доказів слід виокремити одержання доказів від учасників процесу, підприємств, установ, організацій, посадових осіб, окремих громадян. Такі докази особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор і суд можуть отримати двома шляхами: 1) примусово (шляхом їх витребування); 2) внаслідок добровільного подання їх учасниками процесу, підприємствами, установами, організаціями, окремими громадянами.

Особливе місце в структурі процесу доказування займає подання доказів. Даний спосіб одержання доказової інформації відрізняється тим, що правом подання доказів наділені учасники кримінального процесу, що мають у ньому власний інтерес або представляють інтереси інших осіб, а також будь-які юридичні особи та громадяни. Крім того, поданню доказів властивий добровільний характер, оскільки подання предмета або документа, на відміну від їх витребування, відбувається не за ініціативою органів і посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, а за волевиявленням учасників процесу, громадян, посадових осіб підприємств, установ, організацій, що мають в своєму розпорядженні відповідний предмет або документ. Іншими словами, подання доказів — це добровільна передача особою предметів або документів, які, на її думку, мають значення для справи.

Слід також зазначити, що порядок подання доказів, на відміну від слідчих дій, кримінально-процесуальним законом взагалі не врегульований. Проте в нормах, що визначають процесуальний статус обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого, а також захисника, цивільного позивача, цивільного відповідача (ст. 43, 43¹, 48, 49, 50, 51 КПК України), право подання доказів займає важливе місце. Згідно з ч. 2 ст. 66 КПК України цим правом наділені не тільки перераховані вище особи, а й обвинувач, представники потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, а також будь-які громадяни, підприємства, установи і організації.

При аналізі зазначених норм КПК України звертають на себе увагу відмінності у правовій природі подання доказів вказаними суб'єктами кримінального процесу. Необхідність подання предметів або документів може бути обумовлена захистом законних інтересів тих чи інших осіб, виконанням службового або громадянського обов'язку тощо.

Так, подання доказів підозрюваним, обвинуваченим, їх захисником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їх представниками — це дієва можли-

вість реалізації правового статусу суб'єктів доказування, які мають власні інтереси або представляють інтереси інших осіб. Саме для успішного виконання своїх процесуальних функцій, відстоювання законних інтересів ці особи наділені правом подавати докази, брати участь у їх дослідженні. Реалізуючи ці права, обвинувачений, потерпілий та інші учасники процесу дістають можливість вкласти свій внесок у встановлення істини у кримінальній справі.

Обвинувач, який підтримує державне обвинувачення в суді, також наділений правом подавати докази. Проте, будучи представником держави, прокурор керується принципами публічності, всестороннього, повного та об'єктивного дослідження обставин справи, а тому його право на подання доказів одночасно виступає і як його обов'язок. У цьому полягає істотна відмінність від подання доказів іншими учасниками процесу.

Іншу правову природу носить подання доказів громадянами, підприємствами, установами та організаціями. Керівники підприємств, установ та організацій, подаючи докази, виступають службовими особами, що виконують покладений на них законом службовий обов'язок — повідомляти органам досудового розслідування і суду про вчинені на тому чи іншому підприємстві, установі, організації злочини, подавати їм відповідні предмети та документи. Що стосується подання доказів громадянами, що не беруть участі у справі, то цим вони виконують свій моральний, громадянський обов'язок — сприяти органам держави у боротьбі зі злочинністю.

Досліджуючи правову природу подання доказів, слід визначитися з питанням про його предмет. У кримінально-процесуальній літературі під поданням доказів, як правило, розуміється подання предметів і документів, що можуть мати доказове значення. Проте існує позиція, відповідно до якої може подаватися й інша інформація. Так, М.І. Капінус вказує, що може бути подана і усна інформація (дані про місце знаходження предметів і документів, які мають значення для справи) [5, 6]. Інші автори

також зазначають, що подані можуть бути й усні повідомлення про виявлене місце події, сліди та інші речові об'єкти [9, 376].

Проте дана точка зору була піддана справедливій критиці, оскільки усна інформація (повідомлення) про місце знаходження об'єкта — це показання, а не подання в натурі предмета або документа, який може бути визнаний речовим доказом. Тому слід погодитися з думкою В.І. Федорова про те, що подібні думки необґрунтовано розширюють дійсний об'єм доказових матеріалів, що подаються, оскільки право давати показання не ототожнюється законодавцем з іншою специфічною формою участі у доказуванні — поданням доказів [11, 41]. У цьому можна переконатися, піддавши аналізу правовий статус учасників процесу. Так, у ст. 43, 43¹, 49, 51 КПК України обвинувачений, підозрюваний, потерпілий разом з правом подання доказів наділені і правом давати показання, а цивільний відповідач — пояснення.

Крім того, за висновком С.А. Шейфера, не зливається подання доказів і з такими формами участі у доказуванні, як заявлення клопотань та участь у слідчих діях. Кожна з форм участі у доказуванні — заявлення клопотань, давання показань, подання доказів, участь у слідчих діях — по-своєму ефективна, а використання усіх форм дозволяє учасникам процесу активно впливати на хід пізнавальної діяльності, поповнювати доказовий матеріал у потрібному напрямі [12, 47].

У зв'язку з наведеним вважаємо, що коли мова йде про подання доказів, законодавець має на увазі лише матеріальні об'єкти, що несуть інформацію про істотні обставини справи: будь-які предмети, а також документи, що виходять від державних установ, громадських організацій, посадових осіб підприємств та окремих громадян.

Якщо проаналізувати ч. 2 ст. 65 КПК України, яка містить вичерпний перелік джерел доказів, можна зробити висновок про те, що об'єкти, які подаються органу дізнання, слідчому або суду учасниками кримінального судочинства, юридичними

особами чи громадянами, можуть бути визнані речовими доказами або іншими документами.

Важливим питанням, що також потребує чіткого визначення, є співвідношення термінів «подання доказів» і «збирання доказів». З цього приводу думки вчених кардинально різняться і їх можна поділити на дві групи.

Перша група дослідників вважає, що подання доказів є нічим іншим як способом їх збирання. Так, Г.І. Алейніков подання доказів захисником, підозрюваним, обвинуваченим та іншими особами і організаціями визначає одним з п'яти процесуальних способів збирання доказів, передбачених ст. 66 КПК України [1, 23]. Подібну точку зору відстоює і В.Л. Шапошников, який до основних способів збирання доказів відносить три групи дій: провадження слідчих дій; витребування предметів і документів; подання доказів учасниками процесу, а також будь-якими громадянами, установами, підприємствами та організаціями [13, 71–72].

Прихильником такої точки зору є і Т.Х. Кондратьєва, яка наполягає на тому, що подання доказів не можна розглядати поза способами збирання доказів у кримінальній справі. Подання доказів у системі способів їх збирання реалізується як рівноправний і самостійний елемент даної системи. Подання доказів сприяє здійсненню їх збирання органами кримінального судочинства за допомогою пошукових, пізнавальних і правозабезпечуючих дій в цілях прийняття відомостей, що містяться в слідах злочину [7].

Інша група авторів робить висновок про те, що подання доказів має особливе значення в системі доказування, яке, будучи важливим каналом отримання доказової інформації, все ж таки не може ототожнюватися із збиранням доказів. Зокрема, С.А. Шейфер стверджує, що подання учасниками процесу, громадянами і посадовими особами предметів і документів створює умови для збирання доказів, але знаходиться поза безпосередніми межами цього етапу доказування, будучи начебто ззовні направленим до слідчого, судді піз-

навальним актом [13, 43]. Схожої позиції дотримується і В.Д. Арсеньєв, зазначаючи, що подання — це вже інша форма отримання доказів судово-слідчими органами — пасивна, а отже, термін «збирання» тут не підходить [2, 15].

Погоджуючись з думками С.А. Шейфера і В.Д. Арсеньєва, відзначимо, що способом поповнення доказового матеріалу для органу дізнання, слідчого, суду буде не саме подання доказу, а прийняття органом, у провадженні якого перебуває справа, поданого об'єкта (предмета чи документа).

На нашу думку, збирання доказів є активною цілеспрямованою діяльністю органу дізнання, слідчого, прокурора, суду, що полягає у виявленні фактичних даних, вилученні їх з матеріального середовища та закріпленні цих даних, тобто наданні їм належної процесуальної форми. Подання ж доказів — це пасивна форма формування доказового матеріалу. У такому випадку докази з'являються у полі зору органу, у провадженні якого знаходиться справа, не за його ініціативою, а за волевиявленням інших осіб, що ними володіють. При цьому подання учасниками процесу, громадянами, підприємствами, установами, організаціями предметів і документів, що мають, на їх думку, відношення до справи, ще не означає появи у справі доказу: особа, яка провадить дізнання, слідчий, суддя можуть визнати ці об'єкти доказами лише переконавшись у їх належності до справи. Не виключений і такий варіант, що ознайомившись з поданим об'єктом, особа, яка провадить дізнання, слідчий, суддя визначать, що він не має відношення до справи, і повернуть його власнику.

Як правильно відзначає Т.Х. Кондратьєва, правова природа подання доказів полягає у тому, що праву суб'єктів кримінально-процесуальних правовідносин відповідає обов'язок органів судочинства вирішити питання про прийняття або неприйняття поданих предметів або документів і визначити їх доказове значення [7].

С.А. Шейфер також висловив з цього приводу слушну думку: визнати поданий об'єкт доказом, ввести його у справу, тобто

включити в систему уже зібраних доказів — це виняткова прерогатива органу розслідування, прокурора і суду. Прийняття рішення про приєднання предмета і документа до справи по суті є актом закріплення доказу, що завершує момент збирання (формування) доказу. Поки таке рішення не прийняте — доказу ще не існує, його ще «не зібрано», не сформовано [13, 42–43]. Погоджуючись із такою постановкою питання, ще раз підкреслимо, що поданими можуть бути не докази у готовому вигляді, а певні предмети і документи, які у подальшому можуть (за рішенням відповідного органу) набути властивостей доказів.

Логічною у зв'язку із викладеним видається позиція Г.І. Алейнікова, який наголошує на тому, що подання доказів складається з наступних елементів: надання слідчому зацікавленими особами певного об'єкта; заявлення клопотання про приєднання цього об'єкта до справи; розгляд слідчим клопотання і поданого об'єкта; фіксація цієї дії в протоколі і винесення ним рішення у вигляді постанови про приєднання поданого предмета чи документа

до справи або про відмову у приєднанні [1, 30].

Таким чином, «пасивна форма» отримання органом дізнання, слідчим, прокурором, судом доказів у вигляді рішення про приєднання поданих предметів чи документів до матеріалів справи є способом збирання доказів.

Зважаючи на викладене, пропонуємо під поданням доказів розуміти добровільну передачу учасниками кримінального судочинства, а також будь-якими громадянами, підприємствами, установами та організаціями предметів чи документів, що мають відношення до справи, яка перебуває у провадженні органу дізнання, слідчого, прокурора, суду, з метою відстоювання власних інтересів та встановлення істини у справі.

Завершуючи, зазначимо, що подальші дослідження законодавчого регулювання подання доказів у кримінальних справах є досить перспективними, оскільки мають важливе значення як для вітчизняної науки кримінального процесу, так і для практичної діяльності.

Список літератури:

1. *Алейников Г.И.* Теоретические и практические вопросы деятельности защитника по собиранию доказательств в стадии досудебного следствия по законодательству Украины и России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Г.И. Алейников. — М., 2004.
2. *Арсеньев В.Д.* Вопросы общей теории судебных доказательств в советском уголовном процессе / В.Д. Арсеньев. — М.: Юрид. лит., 1964.
3. *Горский Г.Ф.* Проблемы доказательств в советском уголовном процессе / Г.Ф. Горский, Л.Д. Кокорев, П.С. Элькинд. — Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1978
4. *Зинатуллин З.З.* Уголовно-процессуальное доказывание: концептуальные основы / З.З. Зинатуллин, Т.З. Егорова, Т.З. Зинатуллин. — Ижевск: Детектив-Информ, 2002.
5. *Капинус Н.И.* Понятие и сущность представления доказательств в советском уголовном процессе / Н.И. Капинус // Вопросы уголовного процесса и криминалистики. — М., 1988.
6. *Коваленко Є.Г.* Теорія доказів у кримінальному процесу України / Є.Г. Коваленко. — К.: Юрінком Інтер, 2006.
7. *Кондратьева Т.Х.* Сущность, понятие и субъекты представления доказательств по уголовным делам / Т.Х. Кондратьева // Научный журнал КубГАУ. — 2007. — № 32(8): [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://ej.kubagro.ru/2007/08/04/>.
8. *Стахівський С.М.* Теорія і практика кримінально-процесуального доказування / С.М. Стахівський. — К.: НАВСУ, 2005.
9. Теория доказательств в советском уголовном процессе / [отв. ред. Н.В. Жорин]. — М.: Юрид. лит., 1973.
10. *Фаткуллин Ф.Н.* Общие проблемы процессуального доказывания / Ф.Н. Фаткуллин. — Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1976.

11. Федоров В.И. Значение истребования и представления доказательств для обоснования процессуальных решений по уголовному делу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В.И. Федоров. — Саратов, 1990.

12. Шейфер С.А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования / С.А. Шейфер. — Тольятти: Волжский университет им. В.Н. Татищева, 1997.

13. Шапошников В.Л. Проблемы собирания доказательств стороной обвинения в уголовном процессе России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В.Л. Шапошников. — Волгоград, 2005.

14. Шифман М.Л. Основные вопросы теории советского доказательственного права / М.Л. Шифман. — М.: МГУ, 1956.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена анализу проблемных вопросов представления доказательств в уголовном судопроизводстве Украины, а именно: понятию, юридической природе представления доказательств, его месту в структуре уголовно-процессуального доказывания. В статье автор предлагает собственные определения понятий «уголовно-процессуальное доказывание» и «представление доказательств».

SUMMARY

The article is devoted to the problematic questions of representation of proofs in the criminal legal proceeding of Ukraine, namely: a concept, a legal nature of representation of proofs, its place in the structure of criminal procedure proving. In the article the author offers his own definitions of concepts, such as «criminal procedure proving» and «representation of proofs».

*Рекомендовано кафедрою
кримінального процесу та криміналістики*

Подано 20.11.09